

აბდულჰამიდ II-ის მმართველობა 1876-1878 წლებში

საბა კალანდარიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ისტორიკოსი, კულტურული
და სოციალური ანთროპოლოგიის მაგისტრანტი.
საქართველო, 0160. თბილისი, ბახტრიონის ქუჩა 8ა.
+995595070152. sabakalanda@gmail.com
ORCID: 0009-0003-1815-9810

აბსტრაქტი

ნაშრომში განხილულია ოსმალეთის იმპერიის რიგით 34-ე სულთანის, აბდულჰამიდ II-ის მმართველობის პირველი ორი წელი, რომელიც ცნობილია, როგორც „პირველი კონსტიტუციის ერა“. სულთან მურად V-ის ტახტიდან ჩამოგდებისა და მის მაგივრად თავისი ძმის ასვლით ოსმალეთის იმპერიაში იწყება აბსოლუტური მმართველობის ხანა, რომელმაც ახალი რეალობის წინაშე დააყენა, როგორც ევროპის დიდი სახელმწიფოები, ისე დასუსტებული ოსმალეთის იმპერია.

სტატიაში უცხოურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით განხილულია 1876-1878 წლებში მომხდარი საკვანძო, მნიშვნელოვანი მოვლენები, როგორებიცაა: სულთან აბდულჰამიდ II-ის ტახტზე ასვლა, ბრძოლა ევროპული სახელმწიფოების წინააღმდეგ, სტამბოლის კონფერენცია, კონსტიტუციის მიღება, პარლამენტის ჩამოყალიბება-დათხოვნა, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების

ომი, სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება, ბერლინის კონგრესი და ჩირაანის ინციდენტი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ვეცადეთ, ამოგვეწურა ოსმალეთის იმპერიის ავტოკრატი მმართველის პირველი ორი წელიწადი, რომელმაც დიდი გავლენა იქონია არა მხოლოდ ევროპის დიდ სახელმწიფოთა პოლიტიკაზე, არამედ საქართველოზეც.

საკვანძო სიტყვები: ოსმალეთი; ოსმალეთი XIX საუკუნეში; აბდულჰამიდ II; ჰამიდიანი; სტამბოლის კონფერენცია; რუსეთ-ოსმალეთის ომი; ბრწყინვალე პორტა; სან-სტეფანო; ბერლინის კონგრესი.

შესავალი

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი ოსმალეთის იმპერიისთვის მძიმე შიდა სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებითა და საგარეო პრობლემებით ხასიათდება. 1839 წელს დაწყებული თანზიმათის რეფორმები სასურველ შედეგს ვერ აღწევდა და მოსახლეობის დიდ რაოდენობაში წინააღმდეგობას იწვევდა. რეფორმებს განსაკუთრებით აჭიანურებდა სულთნის ხელისუფლება და მუსლიმური სამღვდელოების კონსერვატიული ნაწილი. ამას ემატებოდა სამეფო კარის მფლანგველობა, სოფლის მეურნეობის ძველ, ჩამორჩენილ სისტემაზე ყოფნა, უცხოური კაპიტალის მონოპოლია და დაპყრობილი ტერიტორიების მოსახლეობის აჯანყებები. კრიზისმა 1875 წლიდან მოყოლებული მიაღწია ყველაზე კრიტიკულ დონეებს, იმპერია შევიდა იმ პერიოდში, რომელსაც თამამად შეიძლება ეწოდოს ქოტური. სახელმწიფო ხაზინა მთლიანად დაინგრა, სახემწიფომ ვერ დაფარა სესხები, რომელიც პერიოდულად ყირიმის ომის შემდგომ იყო გაცემული. ამასთანავე, ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა წამოიწყეს დიდი შეტევა დიპლომატიურ ასპარეზზე. ყოველივე ამის გათვალისწინებით 1876 წელს, სტამბოლში გამოსვლები დაიწყო. 30 მაისს სულთან აბდულ აზიზი ტახტიდან ჩამოაგდეს და მის მაგივრად ტახტზე მურად V დასვეს, რომელიც მალევე მისმა მმამ, ოსმალეთის იმპერიის რიგით

34-ე სულთანმა, აბდულჰამიდ II-მ (1842-1919) შეცვალა, რითაც იწყება ავტოკრატიზმისა და აბსოლუტური მმართველობის ხანა ოსმალეთის იმპერიაში.

სულთან აბდულჰამიდ II-ის მმართველობის ხანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაკლებად შესწავლილია, არადა, მისი მმართველობის პერიოდში მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება. საინტერესოა მისი პოლიტიკის შედეგები საქართველოს ისტორიისთვისაც, ვინაიდან მისი მმართველობის პერიოდში 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომი დაიწყო. სან-სტეფანოს შეთანხმებითა და შედგომ ბერლინის კონგრესის მიხედვით რუსეთის იმპერიაში შემავალ ქართულ ტერიტორიებს ჩამოეჭრა ისტორიული საქართველოს მიწები, ბათუმი კი თავისუფალ სავაჭრო ქალაქად გამოცხადდა. გარდა ამისა, ამ ომის შემდეგ განსაკუთრებით დაჩქარდა და გაძლიერდა ქართველ მუსლიმთა მუჰაჯირობის პროცესი, რამაც, ფაქტობრივად, მოსახლეობისგან დაცალა აჭარა-ქობულეთის მხარე.

ჩვენთვის საინტერესოა 34-ე სულთანის გრძელი მმართველობის პირველი ორი წელი, რომელიც შიდა არეულობებითა და საგარეო ასპარეზზე პოლიტიკური დაპირისპირებებით ხასიათდება. უცხოენოვანი ლიტერატურის გამოყენებით ვეცადეთ ქრონოლოგიური განვითარების ჭრილში გამოგვეყო მნიშვნელოვანი მოვლენები, რომლებმაც ოსმალეთის იმპერიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე დიდი გავლენა იქონია. ვფიქრობთ, სულთან აბდულჰამიდ II-ის, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო პოლიტიკური ფიგურის მმართველობა, როგორც უარყოფითად, ისე დადებითად შეიძლება შეფასდეს. სწორედ ეს არის ჩვენი მიზანი, რომელიც წინამდებარე ნაშრომში ნათლად გვაქვს გამოკვეთილი.

მეთოდები

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ოსმალეთის იმპერიის ზემოთხსენებული პერიოდი ნაკლებადაა შესწავლილი, აქედან გამომდინარე, უცხოურ ლიტერატურასა და წყაროებზე დაყრდნობით, ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიულ-შედარ-

ებიტი კვლევის მეთოდების გამოყენებით ვიმუშავებთ წინამდებარე ნაშრომზე.

შედეგები

კვლევის შედეგად ქართულ საისტორიო სივრცეში შემოდის ოსმალეთის იმპერიის მნიშვნელოვანი პერიოდი. უშუალოდ კვლევის მიზანი იყო ოსმალეთის 34-ე სულთნის პოლიტიკური მოღვაწეობის პირველი ორი წლის აღწერა. კვლევის შედეგად დადგინდა ისეთი ცალკეული საკითხები, როგორცაა: სულთან აბდულჰამიდ II-ის ტახტზე ასვლა, ბრძოლა ევროპული სახელმწიფოების წინააღმდეგ, სტამბულის კონფერენცია, კონსტიტუციის მიღება, პარლამენტის ჩამოყალიბება-დათხოვნა, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომი, სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება, ბერლინის კონგრესი და ჩირაანის ინციდენტი.

მსჯელობა

სულთან აბდულჰამიდ II-ის მმართველოს ხანა (1876-1909) შეიძლება რამდენიმე ეტაპად დაიყოს. მისი მმართველობის პირველი ორი წელი (1876-1878) ითვლება ტახტზე ასვლიდან რუსეთ-ოსმალეთის ომის დასრულებით.

სულთნის განათლების დონე საერთოდაც არ ასახავდა 1850 - იანი წლების განათლების დონეს. რეალურად მისი ცოდნა დაწყებითი სკოლას არ ცდებოდა, თუმცა, მან მიიღო დიდი საერთაშორისო ევროპული გამოცდილება მაშინ, როცა მის ბიძას, სულთან აბდულ აზიზს (1830-1876) 1867 წლის ივნის-აგვისტოში ევროპაში ახლდა. მოგზაურობის დროს მომავალი სულთანი აკვირდებოდა საფრანგეთის, დიდი ბრიტანეთის, პრუსიისა და ავსტრიის განვითარებას. გარდა ამისა, ის აქტიურად იყო დაინტერესებული აგრო-კულტურული საქმიანობით, რაც იმ პერიოდის ოსმალეთის იმპერიისთვის ნამდვილი აქილევსის ქუსლი იყო (Gábor Ágoston and Bruce Masters, 2009:7). მისი აგროკულტურით დაინტერესება განაპირობა მისმა სიახლოვემ ინგლისელ ტომპსონების ოჯახთან, რომელთაც თარაბიაში ფერმა ჰქონდათ. გარდა ამისა, ის ყველა საშუალებას იყენებდა ოსმალეთის მალალი წრის საზოგადოებასთან დასაკავშირებლად და მათთან

განიხილავდა იმპერიის პრობლემებს. განსაკუთრებით ახლოს იყვნენ მასთან თანზიმათის ორი მცირე ბიუროკრატი, იბრაჰიმ ეთჰემ ეფენდი და მეჰმეთ ესათ საფეთ ეფენდი, XIX საუკუნის ყველაზე ცნობილი განათლების მინისტრები.²⁰ ახალგაზრდა უფლისწულის პირად ფინანსებს ამუშავებდა ცნობილი სომეხი ბანკირი, ჰაგოპ ზარიფი ბეი, რომლისგანაც მან ბევრი ცოდნა მოიპოვა ფინანსებისა და ეკონომიკის შესახებ. შესაბამისად, ტახტზე ასვლის დროს მას გარკვეული ცოდნა და იმპერიის მართვის შესაბამისი უნარები ჰქონდა (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 172).

მიუხედავად უკიდურესად მძიმე პირობებისა, მმართველ წრეებს, აჰმედ მიდჰად ფაშას ხელმძღვანელობით, კარგად ჰქონდა გააზრებული რეფორმების აუცილებლობა. ისინი მხარს უჭერდნენ „ახალგაზრდა ოსმალების“ იდეებს, უპირველეს ყოვლისა, კონსტიტუციური რეფორმების იდეას. მათ მოახერხეს და გადაიბირეს მუსლიმური სამღვდელოების წარმომადგენლებიც. სულთანს სურდა თავისი ძალაუფლების აღდგენა, ის არ ჩქარობდა ასეთი დოკუმენტის გაცემას, მაგრამ შიდა და გარე პოლიტიკური ფაქტორების გამო იძულებული გახდა დაჰყოლოდა მათ ნებას (Karpat, Zens, 2003: 249-253). ამ პროცესების მთავარი შემოქმედი მიდჰად ფაშა იყო, რომელიც ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა თავის ლიდერობას მინისტრთა კაბინეტში. მან გამოიყენა დიდ სახელმწიფოთა კონფერენცია სათავისოდ, რათა გაემართლებინა კონსტიტუციის დაუყონებლივ გამოცხადება, რომელიც დაამყარებდა საპარლამენტო მმართველობას. ის ამტკიცებდა, რომ მისი გამოცხადება სხვა სახელმწიფოებს ხელს შეუშლიდა რეფორმების გატარების საბაზით ოსმალეთის საქმეებში ჩარევებში. მისი მუდმივი თხოვნის საპასუხოდ, აბდულჰამიდმა 7 ოქტომბერს გასცა ბრძანება შექმნილიყო საკონსტიტუციო კომისია, რომელიც იმუშავებდა კონსტუტუციის შემუშავებაზე, რომლის ხელმძღვანელიც აჰმედ მიდფათ ფაშა იქნებოდა (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 174).

²⁰ ორივე შემდგომში მსახურობდა მის დიდ ვეზირებად.

კონსტიტუციაზე მუშაობის განმავლობაში მწვავე კამათი მიმდინარეობდა მთელ რიგ საკითხებზე, როგორც იყო ეროვნულ უმცირესობათა ენების თურქულ-ოსმალურთან გათანაბრება, რომელიც ჩავარდა. აგრეთვე სულთნის მოთხოვნა მინისტრთა პასუხისმგებლობის დებულებათა შესახებ, პრესის თავისუფლების კანონი და ა.შ. 6 დეკემბერს კი კაბინეტმა საბოლოოდ თანხმობა მისცა კომისიის მუშაობას, თუმცა სულთანმა დაჟინებით მოითხოვა სახელმწიფო უსაფრთხოების კანონის ჩართვა, რომელიც გულისხმობდა სულთნის პრეროგატივას გადაესახლებინა ყველა, ვინც სახელმწიფო უსაფრთხოებისთვის საშიშად იქნებოდა მიჩნეული. წინააღმდეგობის მიუხედავად ეს კანონი კონსტიტუციის 113-ე მუხლის სახით მიიღეს. 1876 წლის კონსტიტუცია შედგებოდა 119 მუხლისა და 12 სექციისგან. ერთი შეხედვით, ეს დასავლური დოკუმენტი სულაც არ იყო წმინდა დასავლური და მასში ოსმალეთის იმპერიის გამოცდილება და პრაქტიკა იყო ჩართული (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 175).

ოსმალეთის იმპერიის პირველ პერიოდში ადმინისტრაციული და ინსტიტუციური სისტემები შეიქმნა ისლამის რელიგიის შესაბამისად. ამიტომ, ეს ინსტიტუციური და ადმინისტრაციული სისტემები, მათ სტრუქტურებთან, კომპონენტებთან და კანონებთან ერთად, უცვლელი დარჩა XIX საუკუნემდე. სახელმწიფოს ორგანიზაცია და მისი თანხლები კანონები მნიშვნელოვნად აერთიანებდა როგორც რელიგიას, ასევე ჩვეულებებს. თუმცა, ვესტერნიზაციის პროცესების გამო, იმპერიის ბოლო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში, რელიგია და ჩვეულება ხელახლა განიხილებოდა, როგორც ინსტიტუციური და ადმინისტრაციული სისტემების ნაწილი (Korkut. H, 2016: 116).

1876 წლის 23 დეკემბერის კონსტიტუციის მიხედვით სულთანმა ცხადდებოდა „უზენაესი ხალიფა“, რომელიც არის მუსლიმური სამყაროს მფარველი. სულთნის პიროვნება წმინდა იყო და არავის წინაშე იყო პასუხისმგებელი მის ქმედებებზე. მას უფლება ჰქონდა დაენიშნა ან გადაეყენებინა მინისტრები, ან მთლიანად მინისტრთა კაბინეტი. დაედო ხელშეკრულებები და გამო-

ეცხადებინა ომი და მშვიდობა. სულთანი ცხადდებოდა უმაღლეს მთავარსარდლად, როგორც საზღვაო, ისე სახმელეთო ჯარების და აგრეთვე, მის განკარგულებაში იყო პარლამენტის მოწვევა და დათხოვნა. ახალი კონსტიტუცია აგრეთვე ეხებოდა პრესის, განათლების, ადმინისტრაციულ და სასამართლო საკითხებს. კონსტიტუციის მიხედვით, აიკრძალა წამება და ინკვიზიცია (The Ottoman Constitution (23 December 1876), 2005: 1-13). რეალურად, ყველა პრაქტიკული მიზნისთვის, აბდულჰამიდ II დარჩა ისეთივე ძლიერი, როგორც მისი წინამორბედი, ხოლო საერთაშორისო საფრთხის გადალახვის შემდგომ მისი პირველი მსხვერპლი თავად მიდჰად ფაშა გახდა.

რაც შეეხება პარლამენტს, შეიქმნა ორპალატიანი პარლამენტი: სენატი, რომლის წევრებსაც თვითონ სულთანი ნიშნავდა და დეპუტატების პალატა, რომელსაც მუნიციპალური და რაიონული საბჭოები ირჩევდნენ. ისინი უნდა შეკრებილიყვნენ წელიწადში ერთხელ, 1 ნოემბრიდან 1 მარტამდე. სენატის წევრები აუცილებლად უნდა ყოფილიყვნენ 40 წელს გადაცილებულნი და უნდა ჰქონოდათ შესრულებული მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი სამსახური. ისინი ინიშნებოდნენ უვადოდ, თუმცა უნდა გადამდგარიყვნენ „თუ სხვა თანამდებობებზე გამოიძახეს“ (მუხლი 62). დეპუტატი კი უნდა ყოფილიყო 25 წელს გადაცილებული, საკუთრების მფლობელი და გადასახადების გადამხდელი. მათი რაოდენობა განისაზღვრა 50 000 ოსმალოზე 1 კაცი (მუხლი 65). ვადა კი 4 წელი იყო და თითოეული დეპუტატი წარმოადგენდა მთელ ერს და არა მხოლოდ მის ოლქს (მუხლი 71). დეპუტატთა პალატაში აღმოჩნდა 71 მუსლიმი, 44 ქრისტიანი და 4 ებრაელი. 21 მუსლიმი და 5 არამუსლიმი კი სულთნის მიერ სენატში იყო დანიშნული. სულთანს ნებისმიერ კანონზე ჰქონდა ვეტოს დადების უფლება (სანიკიმე. გ, ალასანია. გ, გელოვანი. ნ, 2011: 77). აღსანიშნავია, რომ სულთანმა პარლამენტი მხოლოდ ორჯერ მოიწვია 1877 და 1878 წლებში. უნდა ითქვას ისიც, რომ მანამ, სანამ სულთანი დაამყარებდა ერთპიროვნულ დიქტატურას, ის გარკვეულწილად იზიარებდა თანზიმათის იდეალებსა

და პრინციპებს, ამიტომ გასაოცარი არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ის თანამშრომლობდა არსებულ ადმინისტრაციასთან, რომელიც შედგებოდა თანხმითთან დაკავშირებული სხვადასხვა სკოლებისა და კავშირების წევრებისგან. მოკლედ რომ ვთქვათ, სულთანის ზოგადად თანხმდებოდა, რასაც ადმინისტრაცია შესთავაზებდა, განსაკუთრებით რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში (Çetinsaya. G, 2019: 40). მიუხედავად აბდულჰამიდის თავდაპირველი აქტიური მონაწილეობისა პარლამენტის მუშაობაში, ის მაინც დიდ წინააღმდეგობას აწყდებოდა, ამიტომ 1878 წლის 13 თებერვალს სულთან აბდულჰამიდ II-მ დაითხოვა პარლამენტი და ავტოკრატია აღადგინა (Gábor Ágoston and Bruce Masters, 2009:7).

1876 წლის ივლისში მონტენეგრომ და სერბეთმა ომი გამოუცხადეს ოსმალეთს, თუმცა ოსმალეთის არმიამ შეძლო სერბეთის დამარცხება, მაგრამ ამ ვითარებაში რუსეთმა ულტიმატუმი წაუყენა სულთანს, რის შედეგადაც, 1876 წლის დეკემბერში მოიწვიეს სტამბოლში დიდი სახელმწიფოების კონფერენცია, სერბეთსა და ოსმალეთს შორის ზავის პირობების განსახილველად. სწორედ, ამ კონფერენციის დაწყების წინ, 1876 წლის 23 დეკემბერს, სულთანმა ხელი მოაწერა ოსმალეთის კონსტიტუციას, რომელიც დიდწილად ბელგიის კონსტიტუციას იმეორებდა, თუმცა განსხვავებულიც იყო.

კონსტიტუციის გამოცხადება, რა თქმა უნდა, დაემთხვა სტამბოლის კონფერენციის ოფიციალურ გახსნას, რომელიც გამართა საზღვაო ძალების სამინისტროს ოფისში, იმპერიულ ნავსადგურში, ოქროს რქაზე. როდესაც პირველი სხდომა შეიკრიბა, დელეგატები შეაძრწუნა ქვემეხების სალუტმა, რომელმაც აცნობა ყველას კონსტიტუციის მიღება. სულთნის ძველმა მეგობარმა და ახლა საგარეო საქმეთა მინისტრმა საფეთ ფაშამ, დაუყოვნებლივ შეატყობინა კონფერენციის მონაწილეებს, რომ რეფორმები, რომელსაც მოითხოვდნენ ევროპის სახელმწიფოები, აღარ წარმოადგენდა განხილვის საკითხს, ვინაიდან ისინი კონსტიტუციაში იყო შეტანილი (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 178).

ახალი კონსტიტუცია ოსმალებს საშუალებას აძლევდა არ დაეთმოთ სერბეთისა და მონტენეგროს მიერ მიტაცებული ტერიტორიები, ვინაიდან კონსტიტუციამ იმპერია ერთიან, განუყოფელ მთლიანობად გამოაცხადა. აგრეთვე, მუსლიმან და არამუსლიმან სუბიექტებს შორის განსხვავება, რადგან კონსტიტუცია ყველას თანასწორად აცხადებდა. კონსტიტუციას ეწინააღმდეგებოდა აგრეთვე ადგილობრივი ქრისტიანული სამილიციო ჯგუფების შექმნა და მუსლიმთათვის ცალკე სასამართლოს შემოღება. აღსანიშნავია ისიც, რომ სტამბოლის კონფერენციაზე ოსმალეთის იმპერიის ინტერესებს გაცილებით მკაცრად ატარებდა მიდჰად ფაშა, ვიდრე სულთანი. ის მკაცრად უპირისპირდებოდა ევროპის დიდ სახელმწიფოთა მიზნებს. მათგან ოსმალეთისადმი შეთავაზებული იყო ბულგარეთის ორ ვილაიეთად, აღმოსავლეთ და დასავლეთად დაყოფა. იქ, ისევე, როგორც ბოსნია ჰერცეგოვინაში, უნდა მოეწყოთ ახალი სააპელაციო სასამართლოები. დაინიშნებოდნენ უვადოდ ხელისუფლებასთან ერთად და სასამართლოებში გამოიყენებოდა ადგილობრივი ენები, ისევე, როგორც ოსმალურ-თურქული. თამბაქოსა და საბაჟო გადასახადები გადადიოდა ცენტრალურ ხაზინაში, მაგრამ ყველა სხვა გადასახადი დარჩებოდა პროვინციული ხარჯებისთვის, ხოლო მეათედი უნდა შეცვლილიყო მიწის ახალი გადასახადით. მუსლიმი ჯარისკაცები დარჩებოდნენ მხოლოდ დიდ ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებში, ხოლო ქრისტიანი და მუსლიმი მილიციები ორგანიზებულინი იქნებოდნენ სოფლის გასაკონტროლებლად იმ ადგილებში, სადაც მათი თანამორწმუნეები უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. ყველა ჩერქეზი ლტოლვილი გაიგზავნებოდა ანატოლიაში, შეიქმნებოდა ადგილობრივი ჟანდარმერია ევროპელ ოფიცრებთან ერთად და 5000 ბელგიელი ჯარისკაცი გაგზავნილი იქნებოდა ბულგარეთში დასახმარებლად, ასევე მუსლიმების მიერ დაკავებული მიწები გადაეცემოდა ქრისტიანებს კულტივირებისთვის.

აღნიშნული წინადადება პორტასთვის უფრო მიუღებელი იყო, ვიდრე ძველი, თუმცა სოლსბერი დაემუქრა ოსმალეთის

იმპერიის მთვარობას, რომ თუ გეგმას უარყოფდნენ, რუსეთი თავს დაესხმებოდა და ბრიტანეთი პორტას დასახმარებლად არაფერს გააკეთებდა. მიუხედავად ამ მუქარისა, მიდჰათ ფაშა, რომელიც წახალისებული იყო ბრიტანეთის ელჩის მიერ სტამბოლში (სერ ჰენრი ელიოტი), უარყოფდა შემოთავაზებას. სოლსბერმა და გერმანიის წარმომადგენლებმა გარკვეულწილად წამოაყენეს მოთხოვნები ბულგარეთის ქრისტიანი გუბერნატორისა და ბელგიის ჟანდარმერიის შესახებ, მაგრამ მიდჰათ ფაშამ ისინიც უარყო და კონფერენცია სრული იმედგაცრუებით 1877 წლის 20 იანვარს დაიშალა (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005:180). თებერვალში კი ხელი მოეწერა სამშვიდობო ხელშეკრულებას უშუალოდ სერბეთსა და სულთან აბდულჰამიდ II-ს შორის სტატუს კვოს აღდგენის საფუძველზე (სანიკიძე. გ, ალასანია. გ, გელოვანი. ნ, 2011: 75).

კონფერენციის დასრულებას მოჰყვა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება პორტას მმართველთა წრეში. სულთანს აშკარად არ მოსწონდა დიდი ვეზირი მიდჰად ფაშა, რომელსაც რეფორმების განხორციელება მიეწერა და დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საგარეო ასპარეზზე. უკანასკნელი გეგმები, რამაც გამოიწვია სულთნის განრისხება, იყო ქრისტიან სტუდენტთა სამხედრო აკადემიაში მიღება და მაჰმუდ ნედიმის პროგრამის უარყოფა, რომელიც სახელმწიფო ვალის რეფინანსირებას გულისხმობდა. საბოლოოდ, აბდულჰამიდმა გადაწყვიტა მიდჰათ ფაშა გაეგზავნა ევროპაში, „ხანგძლივ მოგზაურობაში“ (5 თებერვალი, 1877) უცხოელი სრულუფლებიანი წარმომადგენლების სტამბულიდან წასვლის შემდგომ. მიდჰად ფაშა, რომელსაც დიდი ვეზირის ბეჭედი ჩამოართვეს, კონსტანტინოპოლის 113-ე მუხლი წაუკითხეს და გადაასახლეს. ახალი დიდი ვეზირი, სულთნის ნდობით აღჭურვილი პირი, იბრაჰიმ ეთჰემ ფაშა გახდა, რომელიც მანამდე სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე იყო.

აბდულჰამიდის მმართველობის დასაწყისის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა იყო რუსეთის იმპერია, რომელიც აშკარა წინ-

ააღმდეგობაში მოდიოდა ოსმალეთის იმპერიის ინტერესებთან ბალკანეთში. 1853 წლის ყირიმის ომში განცდილი მარცხის შემდეგ, იმპერატორი დაკარგული პრესტიჟის აღდგენას ცდილობდა. სტამბოლის კონფერენციამ მოსალოდნელი ომი რუსეთ-ოსმალეთს შორის დააჩქარა. რუსეთის იმპერიის მთავარი საზღვრუნავი იყო, თუ რა პოზიციას დაიკავებდა მოსალოდნელ ომში ავსტრია. ავსტრიის იმპერიას იმ დროს სამხედრო კრიზისი ჰქონდა, არმიის არარეგულარულმა მდგომარეობამ ეს უკანასკნელი შეაჩერა და მოსალოდნელ ომში რუსეთს ნეიტრალიტეტი აღუთქვა. რუსეთ-ავსტრიის შეთანხმება ნეიტრალიტეტის შესახებ 1877 წლის 15 იანვარს ბუდაპეშტში გაფორმდა.

შეთანხმების მიხედვით, ავსტრია ბოსნია-ჰერცეგოვინის ოკუპაციის უფლებას იტოვებდა, როცა მას ეს მოესურვებოდა; სერბეთი, მონტენეგრო და ნოვიპაზარის სანჯაყი ნეიტრალური დარჩებოდა და არცერთი ხელმომწერი არ დაიკავებდა; რუსეთი ბესარაბიას მიიღებდა და მოკავშირეები ერთმანეთს მხარს დაუჭერდნენ სხვა ძალების ნებისმიერი წინააღმდეგობის წინააღმდეგ; ბულგარეთთან დაკავშირებით სპეციფიკური დებულებები არ იყო შეტანილი, თუმცა შეთანხმება კრძალავდა რაიმე დიდი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას ამ ტერიტორიაზე. თუ ოსმალეთის იმპერია მთლიანად დაიშლებოდა, სტამბოლი თავისუფალი ქალაქი იქნებოდა და არა რუსეთის, ან საბერძნეთის, მაგრამ ეს უკანასკნელი კომპენსირებული უნდა ყოფილიყო კრეტასთან, თესალიასთან და სამხრეთ ეპირუსთან. რუსეთმა პორტას წინააღმდეგ ნეიტრალური მოკავშირე შეიძინა, ხოლო ავსტრიამ მნიშვნელოვანი ტერიტორია მოიპოვა და ასევე იმის გარანტიაც, რომ ის, და არა რუსეთი, სერბეთში დომინირებდა - ეს ყველაფერი უბრალო ნეიტრალიტეტის სანაცვლოდ (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 181). ამრიგად, რუსეთმა 1877 წლის 16 აპრილს მიიღო რუმინეთის ნებართვა ცარის არმიის ტრანზიტისთვის თავისი ტერიტორიის გავლით. 1877 წლის 24 აპრილს რუსეთის ელჩმა ბრწყინვალე პორტას შეატყობინა, რომ მისმა სახელმწიფომ ოსმალეთს ომი გამოუცხადა.

1877-1878 წლების ომის წინ რუსეთ-ოსმალეთის სამხედრო კონტიგენტი თითქმის თანაბარი იყო, თუმცა ცარის არმია შედარებით ნაკლებად აღჭურვილი. ოსმალთა არმიაში აქილევსის ქუსლი იყო არაკვალიფიციური ოფიცერთა კორპუსი, სწორედ ამიტომ მიაჩნდა რუსეთის იმპერატორს ომის მოგება გარდაუვალად.

აბდულჰამიდ II-მ პირველ რიგში დახმარებისთვის მიმართა პარიზის სამშვიდობო ხელშეკრულების ხელმომწერებს. განსაკუთრებით დიდი იმედი ჰქონდა მას ინგლისელების, თუმცა დიზრავლიმ, რომელიც ღიად უპირისპირდებოდა რუსეთის გაძლიერებულ მისწრაფებებს აღმოსავლეთ ევროპაში, ვერ მოიპოვა კაბინეტის მხარდაჭერა ინგლისის ჩარევისთვის ომში და მოუწია ოსმალების მართო დატოვება საბრძოლველად.

რუსეთის საბრძოლო კამპანიის მთავარი მიზანი იყო ბალკანეთის მთების გადაკვეთა და დასავლეთით სტამბოლსა და სრუტეებთან, რაც შეიძლება სწრაფად მიახლოვება, ასევე ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში გადასვლა და ყარსის, არტანისა და ერზურუმის აღება, რათა პორტა აემულეებიანთ, მიეღოთ სტამბოლის კონფერენციაზე უარყოფილი წინადადებები. მას შემდეგ, რაც ცარი შეძლებდა შავი ზღვის კონტროლს და ანატოლიის გავლით ალექსანდრეტაზე წასვლას, მას თავისუფალი წვდომა ექნებოდა ხმელთაშუა ზღვაზე. ბალკანეთის სლავური სახელმწიფოებიც ოსმალეთის კონტროლისგან გათავისუფლდებოდნენ და ძლიერი რუსული გავლენის ქვეშ დარჩებოდნენ. ამგვარად, მეფის პოზიცია ევროპულ სახელმწიფოთა ალიანსში გაძლიერდებოდა. თავდაცვის მიზნით, ოსმალეთის მთავარი ხაზი დუნაიზე ჩამოყალიბდა, ხოლო ვარნასა და ვიდენს შორის არსებული ტერიტორია ძლიერ იყო გამაგრებული და ძირითადი ნაწილები შეკრებილი იყო სილისტრიაში, რუსჩუკში, ნიკოპოლისსა და ვიდენში. ბალკანეთის მთები წარმოადგენდნენ თავდაცვის მეორე ხაზს ვარნას, შუმენის და სოფიას ბაზებიდან. აღმოსავლეთით ყარსისა და ერზურუმის გარნიზონები ძლიერად იყო დაკომპლექტებული. რუსეთს არ ჰქონდა დრო შავი ზღვის ფლოტის აღდგე-

ნაზე, ამიტომ ოსმალებს არ ემინოდათ ამ მიმართულებით, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დაგეგმეს მხოლოდ მსუბუქი გემების გაგზავნა დუნაიზე, რათა დახმარებოდნენ თავიანთი თავდაცვის ძალების მომარაგებას (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 183).

1877 წლის ივნისში რუსები აქტიურ შეტევებს აწარმოებდნენ ბალკანეთში და, ფაქტობრივად, უპირატესობა მოიპოვეს. რუსეთის არმიის ჩრდილოეთ ბულგარეთში შესვლას თან ახლდა თურქი გლეხების მასშტაბური ხოცვა, რათა არ შეეშალათ ჯარების და მომარაგების გადაადგილებისთვის ხელი. დიდი ბრძოლა გაიმართა 16 ივლისს ნიკოპოლისთანაც. ოსმალეთის არმიის მთელი რიგი კატასტროფებით სტამბულში შოკირებულნი იყვნენ, სულთანმა შეცვალა ყველა ძირითადი სამხედრო მეთაური, რომელიც გადაურჩა ბრძოლებს. მთავარ მეთაურად დაინიშნა სულეიმან ფაშა, სამხედრო აკადემიის ყოფილი მეთაური.

ახალი სულთნის წინაშე რთული ვითარება შეიქმნა. იმპერია მთელ რიგ კატასტროფულ მარცხებს განიცდიდა. ხალხის მხარდაჭერის მოსაპოვებლად აბდულჰამიდმა თავი „ლაზიად“, რწმენისთვის მებრძოლად ურწმუნოების წინააღმდეგ და ომი წმინდა ომად გამოაცხადა. ამით მან მოახერხა ხალხში ვნებების გამოღვიძება და საჭირო მამაკაცების მობილიზება ომისთვის. ამასთანავე, მისმა დანიშნულმა სულეიმან ფაშამ სახმელეთო გზით შეუტია რუსებს ჩრდილოეთ ბულგარეთში და პასის უღელტეხილით უკან დაახევინა. რუსეთის არმიის მარჯვენა ფრთის წარმატებები (ჯერ სისტოვას გამარჯვება, შემდეგ ვიდინის დაპყრობა) ოსმალებმა პლევენაში შეაჩერეს ძლიერი თავდაცვით.

აღმოსავლეთის კამპანიებიც მსგავსი სქემით მიმდინარეობდა. თავდაპირველად ოსმალებს ხელს უშლიდა მათი თავდაცვის ძალების დაყოფა, რომლებიც მიმოვანტულნი იყვნენ სხვადასხვა ციხესიმაგრეებში, რომლებზეც რუსებს შეეძლოთ თავდასხმა შავი ზღვისა და ვანის ტბას შორის. რუსები თავს დაესხნენ და ერთიმეორის მიყოლებით აიღეს მთავარი ციხე-სიმაგრეები, ჯერ არტაანის (18 მაისი, 1877) და შემდეგ ბაიუზითი (20 ივნისი).

ოსმალებმა განიცადეს მძიმე დანაკარგები ადამიანური რესურსისა და სამხედრო აღჭურვილობის კუთხით. ოსმალთა მთავარი თავდაცვითი ცენტრი გახდა ყარსი. ამ ტერიტორიაზე დარჩენილი ჯარები შეკრიბეს აჰმედ მუხთარ ფაშას მეთაურობით, რომელმაც მალევე მოახერხა რუსული წინსვლის შეჩერება.

რუსეთის იმპერიის გეგმები სწრაფი გამარჯვების შესახებ წყალში ჩაიყარა. ასე რომ ომი გაგრძელდა. იმპერატორს მოუწია გეგმების შეცვლა და დაიწყო მოლაპარაკებები ბალკანურ სახელმწიფოებთან. სერბეთი დათანხმდა ომში შესვლას, თუმცა მანამდე, სანამ პლევნა არ აიღეს რუსეთის გამარჯვებაში არ დარწმუნებულან. ბერძნებს ასევე სთხოვეს, რომ ოსმალები თრაკიაში შეტევით გადაეყვანათ, მაგრამ ამ დროისთვის მათზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ოსმალეთის არმიამ და ბრიტანეთის ინტერვენციის საფრთხემ, ამიტომ ისინი უარს ამბობდნენ დახმარების გაწევაზე რუსეთის გარანტიის გარეშე, რომ ისინი მოიპოვებდნენ როგორც ეპირუსს, ასევე თესალიას. რაც შეეხება რუმინეთს, ის არ იყო იმ მდგომარეობაში, რომ რუსებისთვის უარი ეთქვა ან შეეშალა ხელი. მისი არმია რუსებს ეხმარებოდა პლევნის ახალ ალყაში, რომელიც კვლავ გაგრძელდა. რუსების წინააღმდეგ გამირული წინააღმდეგობის აღსანიშნავად, აბდულჰამიდმა ღაზის ტიტული მიანიჭა მის მეთაურებს, ოსმან ფასას, ისევე როგორც მუხთარ ფაშას აღმოსავლეთში გაწეული ღვაწლისთვის.

ომი, მართლაც, უარესობისკენ მიიწევდა, რადგან რუსეთის ხანგრძლივმა ალყამ ოსმალეთის მთავარი თავდაცვის პუნქტები, როგორც აღმოსავლეთით, ასევე დასავლეთით, საბოლოოდ დააზიანა. 1877 წლის 14 ოქტომბერს 6500 ოსმალო ჯარისკაცი იძულებული გახდა ალადასთან დანებებულიყო, ხოლო 14 ნოემბერს მუხთარ ფაშამ ყარსი მიატოვა, თუმცა მან შეძლო თავისი ჯარისკაცებისა და მძიმე ტექნიკის უმეტესობის უკან დაბრუნება ერზრუმში. რაც შეეხება ბალკანეთს, აქ გაზი ოსმან ფაშა იძულებული გახდა დამორჩილებოდა ჯარისკაცების და გარშემო მყოფი 42 000 გადარჩენილის ტანჯვას და დანებებულიყო. 1877 წლის 10 დეკემბერს პლევნა დაეცა. ამით დასავლეთ ფრონტი გატყდა.

სერბეთის მეფე მილანმა მაშინვე მოიპოვა გამბედაობა, რომელიც სჭირდებოდა დამოუკიდებლობის გამოცხადებას (24 იანვარი) და ომის გამოცხადებას (28 იანვარი), დაიპყრო პიროტი ბულგარეთის საზღვართან და ალყა შემოარტყა და აიღო ნიში (11 თებერვალი). 1878 წლის 9 იანვარს პაპკას უღელტეხლის დამცველები დამარცხდნენ. ოსმალებს ეს ყოველივე კიდეც 32 000 კაცი და 103 დიდი ჭურვი დაუჯდათ. სულეიმან ფაშამ თავად შეძლო გაქცევა და მან აიღო სოფიას დაცვა. მაგრამ ოსმალეთის ჯარები ახლა ზედმეტად გაფანტული იყო. მალე ისიც დაეცა და ამას მოჰყვა ედირნე (20 იანვარი) რეალური წინააღმდეგობის გარეშე. ამავე დროს, აღმოსავლეთში ჩართული მონტენეგროს ოსმალეთის გარნიზონებთან ერთად, ჩერნოგორიელებმაც გამოაცხადეს ომი და დაიკავეს ბარი (15 იანვარი) და ულსინი (19 იანვარი) (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005:186).

რუსეთის სწრაფმა წინსვლამ ბულგარეთში შეაშფოთა ბრიტანეთი და ავსტრია. მიხვდნენ, რომ დიდი ბულგარეთი, როგორც იმპერატორს ჰქონდა წარმოდგენილი, მხოლოდ ინსტრუმენტი იქნებოდა რუსეთის მიერ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში დომინირებისთვის. მიუხედავად ამისა, რუსულმა ჯარებმა, დიდი ჰერცოგის ნიკოლოზის მეთაურობით, წინ წაიწია სტამბოლისკენ და აიძულეს პორტა მოეთხოვათ შეთანხმება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, რომელიც 31 იანვარს ედირნეში შედგა. სამშვიდობო კონფერენციის ჩატარებამდე ოსმალებმა დათმეს დარჩენილი ბულგარული ციხე-სიმაგრეები ვიდინში, რუსჩუკში და სილისტრიაში. შეთანხმდნენ, რომ ბოსნია-ჰერცეგოვინა და ბულგარეთი მიიღებდნენ ავტონომიას, ევროპული ზედამხედველობის ქვეშ გატარებული რეფორმებით, რომ რუსეთს ექნებოდა სრუტეების გამოყენების სრული უფლება და რომ პორტა გადაიხდიდა ომის ანაზღაურებას. მოკლედ, ეს იყო უპირობო დანებება გამარჯვებულების წინაშე. კონფერენცია ოსმალეთსა და რუსეთს შორის მოეწყო სან-სტეფანოში (იემილქოი), სტამბოლთან ახლოს.

ომის წარუმატებლობამ გააქტიურა სულთნის ოპოზიციონერები. პარლამენტში დეპუტატების ყურადღება გადატანილ იქნა სამხედრო კატასტროფებზე და იმის ნაცვლად, რომ კონცენტრირებულიყვნენ კანონმდებლობაზე, ისინი გადავიდნენ მთავრობის კრიტიკაზე, შეტევითი კამპანიების წარმართვაზე, ოფიცრების არაკომპეტენტურობაზე და ომის ძალისხმევის საერთო მართვაზე. დღის წესრიგში დადგა მიდჰად ფაშას დაბრუნების საკითხიც, რომელიც სულთნის წარმომადგენლებს არ მოეწონათ. გარდა ამისა, ლიბერალური და არამუსლიმი დეპუტატების ჯგუფებმა დაიწყეს ზოგიერთი მინისტრის და სასახლის გარემოცვის უნდობლობის პეტიციების გავრცელება. ბოლო წვეთი იყო 13 თებერვალს, როდესაც სულთანმა შეკრიბა სათათბირო დარბაზი, მათ შორის პარლამენტის წევრები, რათა ბრიტანული ფლოტის მოწვევაზე და მარმარილოს ზღვაში შესასვლელად მათთან კონსულტაციები გაეგლო, ამთ კი დახმარებოდნენ სტამბოლის დაცვას რუსეთის შესაძლო წინსვლის წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც დეპუტატთა უმეტესობამ გამოაცხადა თავისი თანხმობა, ერთ-ერთმა მათგანმა, სახელად ნაჯი აჰმედმა, რომელიც იყო მცხოვრელი და ერთ-ერთი გილდიის უფროსი, განუცხადა სულთანს: „ჩვენი აზრი ძალიან გვიან ითხოვეთ; ჩვენთვის უნდა გეკითხათ მანამ, სანამ კატასტროფის თავიდან აცილება ჯერ კიდევ შესაძლებელი იყო. პალატა უარყოფს ყველა პასუხისმგებლობას იმ სიტუაციაზე, რომლისთვისაც არაფერი გაუკეთებია“ (Zabtt Ceridesi II, 401: 243-244). ეს იყო დასასრული. მეორე დღეს აბდულჰამიდმა დაშალა პარლამენტი და უბრალოდ განაცხადა, რომ მან შეასრულა თავისი მოვალეობა, მაგრამ ამჟამინდელი სიტუაცია „არ იყო შესაფერისი მისი ფუნქციების სათანადოდ განსახორციელებლად“ (Zabtt Ceridesi II, 401: 243-244) აბდულჰამიდმა თავდაპირველად ასევე ბრძანა დაეპატიმრებინათ ყველა დეპუტატი, რომლებიც ყველაზე მკაცრად აკრიტიკებდნენ მთავრობას, მაგრამ აჰმედ ვეფიკის დაჟინებული მოთხოვნით მან შეცვალა ბრძანება და მოითხოვა, რომ ისინი დაუყოვნებლივ დაბრუნებულიყვნენ თავიანთ სახლებში. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთმა

დეპუტატმა მაშინ გააპროტესტა, რომ მან დაარღვია კონსტიტუცია, პარლამენტი მაინც დაიშალა (Celaledin, M., Mirat-t Hakikat, C. III: 60-62). რაც არ უნდა მოულოდნელი ყოფილიყო ეს დასასრული და მისი ქმედებები, პარლამენტის გარეშე მმართველობით მომდევნო სამი ათწლეულის განმავლობაში სულთანი მოქმედებდა კონსტიტუციით მინიჭებული უფლებამოსილებების შესაბამისად. მან უბრალოდ გამოიყენა კრიზისი იმ დებულებების შესასრულებლად, რომელიც მიდჰათმა და მისმა კოლეგებმა მიიღეს კონსტიტუციის დაცვის მიზნით კონსერვატიული რეაქციისგან. პარლამენტის წასვლით და პორტას დასუსტებით, აბდულჰამიდმა ჩამოაყალიბა ავტოკრატიის საფუძვლები, რომელიც ოსმალეთის მთავრობაში დომინირებდა მისი მმართველობის დარჩენილი წლების განმავლობაში (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 187).

შიდა პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების გამო, ომში მონაწილე არცერთ მხარეს არ უნდოდა ომის გახანგრძლივება. სწორედ ამიტომ, 1878 წლის 3 მარტს ჩატარდა სან-სტეფანოს სამშვიდობო კონფერენცია. ხელშეკრულება ეფუძნებოდა ედირნეში ერთი თვით ადრე გაფორმებული ზავის პირობებს და ძირითადად ასრულებდა პან-სლავების მოთხოვნებს. მონტენეგრო და სერბეთი დამოუკიდებლობის უნდა ყოფილიყვნენ, თუმცა ამ უკანასკნელს, ომში წარუმატებლობის გამო, უნდა მიეღო მხოლოდ რამდენიმე დანაშაულის სამხრეთ საზღვრის გასწვრივ, მათ შორის ნიშში, დრინის ხეობაში და ნოვიპაზარის სანჯაყის ნაწილი. პორტას უნდა ელიარებინა რუმინეთის დამოუკიდებლობა და გადაეხადა მისთვის ომის კომპენსაცია დობრუკას ნაწილით. დათანხმებულიყო რუსეთის ანექსიას ბესარაბიაში. ბულგარეთი კი ავტონომიური უნდა გამხდარიყო.

სულთანი დაეთანხმა გადაეხადა ომის უზარმაზარი ანაზღაურება 1.4 მილიარდი რუბლის ოდენობით (24 მილიარდი ქურუში, რაც ოთხჯერ აღემატება სახელმწიფო წლიურ შემოსავალს), რომლის ნახევარზე ნაკლები გადაიხდებოდა დობრუკას, კუნძულების დიდი ტერიტორიების დათმობით, დუნაი და აღმოსავ-

ლეთ ანატოლიის ოლქები: ყარსი, არტაანი, ბათუმი და დოღუ ბაიაზეთი. რუსეთის შემოერთებულ ტერიტორიებზე მცხოვრებლებს უფლება მიეცათ სამი წლის ვადაში გაეყიდათ თავიანთი ქონება, რამაც გამოიწვია ლტოლვილთა ნაკადი ოსმალეთის იმპერიაში. ხელშეკრულების მიხედვით, სულთნის ყველა ქრისტიანი ქვეშევრდომი რუსეთის იმპერატორის მფარველობის ქვეშ მოექცა. ოსმალებმა შეძლეს წინააღმდეგობა გაეწიათ მხოლოდ იგნატაევის სურვილზე სრუტეების ერთობლივი დაცვისა და ადმინისტრაციის შესახებ.

მოგვიანებით, ინგლისმა და ავსტრია-უნგრეთმა წამოაყენეს მოთხოვნა სან-სტეფანოს დებულებების გადასინჯვაზე, რომელსაც მხარი დაუჭირა ბისმარკმაც. ავსტრიამ მოითხოვა ბულგარეთის ტერიტორიული შემცირება, რათა შესუსტებულიყო რუსეთის ძალა აღმოსავლეთ ევროპაში და დათანხმებულიყო რუსეთი ავსტრიის მიერ ნოვაპაზარის სანჯაყის ანექსიას, ისევე როგორც ბოსნიისა და ჰერცეგოვინასი. აღმოსავლეთ რუმელია და დაპატარავებული ბულგარეთი ისევ უნდა დაბრუნებულიყო ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში ავტონომიის სტატუსით, სადაც დაუყოვნებლივ რეფორმები უნდა გატარებულიყო. აღმოსავლეთ ანატოლიის უმეტესი ნაწილი უნდა დაბრუნებოდა პორტას, სანავლოდ კი რუსეთის იმპერია ინარჩუნებდა ყარსს, ბათუმსა და სამხრეთ ბერსარაბიას. ამგვარად, სან-სტეფანოს შედეგების გადასინჯვით საფუძველი ჩაეყარა კონგრესს, რომელიც ბისმარკის ინიციატივით 1878 წლის 13 ივნისიდან 13 ივლისამდე ბერლინში ჩატარდა.

მიუხედავად ზემოთ ჩამოთლილი ყველა შეთანხმებისა, მორიგების მიღწევა მაინც რთული იყო. კონგრესის შეთანხმებით ცნეს სერბეთის, ჩერნოგორიისა და რუმინეთის დამოუკიდებლობა. ავსტრია-უნგრეთმა კი მიიღო ბოსნია-ჰერცეგოვინას ოკუპაციის უფლება. გარდა ბულგარეთისა და ბალკანეთის ქვეყნებისა, ბერლინის კონგრესზე მნიშვნელოვანი იყო აღმოსავლეთის საკითხიც. კონგრესის შედეგად, აღმოსავლეთში ოსმალებს მოუწიათ ყარსი, არტაანი და ბათუმი დაეტოვებინათ რუსებისთვის.

ბათუმი გახდა თავისუფალი სავაჭრო ქალაქი (პორტო-ფრანკო), რომელზეც იმპერატორმა პირობა დადო, რომ არ გაამაგრებდა. სან-სტეფანოში მოპოვებული ელემპირტის ხეობა და დოღუ ბაი-აზეთი ოსმალებს დაუბრუნდათ. პორტა დაჰპირდა რეფორმების გატარებას სომხებით დასახლებულ რაიონებში და იმპერიაში სრული სამოქალაქო და რელიგიური თავისუფლების დადასტურებას.

მთლიანობაში, ბერლინის კონგრესის მიხედვით, ოსმალეთის იმპერია იძულებული გახდა დაეტოვებინა მთელი ტერიტორიის ორი მეხუთედი და მოსახლეობის ერთი მეხუთედი, დაახლოებით 5,5 მილიონი ადამიანი, რომელთაგან თითქმის ნახევარი მუსლიმი იყო (Stanford J. Shaw., Ezel Kural Shaw, 2005: 191).

ედირნეს ცეცხლის შეწყვეტის ხელმოწერას (1878 წლის 31 იანვარი) და ბერლინის ხელშეკრულების ხელმოწერას შორის, ექვსი თვე წარმოადგენდა აბდულჰამიდის მმართველობის ერთ-ერთ ყველაზე კრიტიკულ პერიოდს. ამ დროისთვის განვითარებული დამთრგუნველობის სიღრმისა და მასშტაბის უკეთ გასაცნობად, შეიძლება დაგვეხმაროს ამ კრიტიკული პერიოდის მოვლენების გახსენება, რამაც ასევე გაუხსნა გზა აბდულჰამიდის ავტოკრატიული რეჟიმის დამყარებისთვის: ედირნის ცეცხლის შეწყვეტა (1878 წლის 31 იანვარი); დეპუტატთა პალატის დაშლა (1878 წლის 13 თებერვალი); სან-სტეფანოს ხელშეკრულება (1878 წლის 3 მარტი); ჩირაანის ინციდენტი (აბდულჰამიდის გადაყენების მცდელობა) (1878 წლის 20 მაისი); კვიპროსის გადაცემა ბრიტანეთისთვის (1878 წლის 4 ივნისი); კონფერენცია და შემდგომი ბერლინის ხელშეკრულება (1878 წლის 13 ივნისი-13 ივლისი). აბდულჰამიდის რეჟიმის გავლენისა და შედეგების თვალსაზრისით, ზემოთ ჩამოთვლილ სიაში ორი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო დეპუტატთა პალატის დაშლა და ჩირაანის ინციდენტი (Çetinsaya, G, 2019: 40).

1878 წლის მაისში მომხდარი ჩირაანის ინციდენტი ერთ-ერთი ყველა კრიტიკული მომენტი იყო აბდულჰამიდის მმართველობაში. სულთნის წინააღმდეგ ოპოზიციურად განწყობილი

დაჯგუფებები თავიდანვე გამოდიოდნენ. პირველი ასეთი მცდელობა 1876 წლის დეკემბრის დასაწყისში მოხდა, როდესაც ჩირაანის სასახლიდან გაიტაცეს სულთნის ძმა, მურად V. მათი მიზანი იყო ფსიქიკურად შეშლილი, ყოფილი სულთნის ტახტზე დაბრუნება, თუმცა ეს გეგმა ჩაიშალა.

1878 წლის 20 მაისს, ყოფილი სულთნის გადაყენებიდან დაახლოებით ორი წლის შემდეგ, კიდევ ერთის სენსაციური მოვლენა მოხდა. ჩირაანის სასახლის წინ აჯანყება დაიწყო. ამბოხების ლიდერი იყო გალათასარაის იმპერიული კოლეჯის წინა დირექტორი და ახალგაზრდა ოსმალების ყოფილი წარმომადგენელი ალი სუავი. მას თან ახლდა მუსლიმი ლტოლვილების ჯგუფი ბალკანეთიდან, რომელთა მთავარი იმედგაცრუება იყო არმიის დამლუპველი მოქმედებები და 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად მიღებული დანაკარგები, რომელშიც ხალხმა აბდულჰამიდ II დაადანაშაულა და ამით მხარი დაუჭირა მურად V-ის დაბრუნებას. მიუხედავად იმისა, რომ ამ თავდასხმის მიზანი იყო მურად V-ის გათავისუფლება და მისი ტახტზე დაბრუნება, საქმე მხოლოდ ერთ საათში ფიასკოთი დასრულდა. ალი სუავი და მისი ორმოცდაათამდე მიმდევარი მოკლეს საიმპერატორო ჯარებმა, ხოლო გადარჩენილები დააპატიმრეს და გაასამართლეს (Çağlar, B. 2021: 136).

ეს ცნობილი ინციდენტი ისტორიაში შევიდა, როგორც „ჩირაანის დარბევა“. იზნულემინ მაჰმუთ ქემალ ინალის თქმით, ეს მოვლენა წარმოადგენდა აბდულჰამიდის ავტოკრატიული მმართველობის საწყის წერტილს. ამ ინციდენტმა გარდამტეხი როლი შეასრულა აბდულჰამიდ II-ის პიროვნებისთვის. ამის შემდეგ სულთანმა გახდა მეტად ეჭვიანი და მიუნდობელი, მან ეჭვი შეიტანა მათშიც, ვისაც მანამდე ენდობოდა. გადატრიალების მცდელობის შემდეგ, აბდულჰამიდმა ისინი, ვისზეც ეჭვი ეპარებოდა, დანიშნა შორეული პროვინციების გუბერნატორებად და ამგვარად გაარიდა იმპერიის დედაქალაქს. ამ ფიგურებს შორის იყო სენატის თავმჯდომარე ქუჩუქ საიდ ფაშა, რომელიც ჯერ ანკარის გუბერნატორად დაინიშნა, შემდეგ კი, მას შემდეგ, რაც

მან პოსტი გააპროტესტა, ბურსის გუბერნატორად დანიშნეს; პრემიერ-მინისტრი მეჰმედ სადიკ ფაშა, დაინიშნა არქიპელაგის ვილაიეთის გუბერნატორად; მეჰმედ აქიფ ფაშა, რომელიც დაინიშნა კონიის გუბერნატორად; ინგლისელი საიდ ფაშა, დაინიშნა ანკარის გუბერნატორად; და მეჰმედ ნაფიზ ფაშა, მთავარი ფაშა (Başımacıbeyn), რომელიც დაინიშნა მეოთხე არმიის მარშლად. მოგვიანებით, დამად მაჰმუდ ჯელალედინ ფაშა, ასევე გაათავისუფლეს თოფანის მარშლის პოსტიდან (არტილერიის კორპუსი) და 1879 წლის იანვარში, სავარაუდოდ, დაინიშნა ტრიპოლის (ლიბია) გუბერნატორად (Inal, Son Sadrazamlar, II, 1002: 772-773). როგორც ჩანს, ამ მოვლენამ დიდი გავლენა იქონია სულთანზე, რის შემდეგადაც კიდევ დიდხანს გრძელდებოდა სულთნის გარემოცვის „გაწმენდა“ საეჭვო ფიგურებისგან, დაწყებული პირადი მცველებისგან, დამთავრებული რიგითი ჯარისკაცებით.

დასკვნა

აბდულჰამიდის მმართველობის პირველ ორ წელში სხვადასხვა საერთაშორისო მოვლენებმა ხელი შეუწყო ოსმალთის იმპერიის მმართველი ელიტის განცდას, რომ იმპერია დაშლის პირას იდგა. რუსეთ-ოსმალეთის ომმა დაამტკიცა, რომ ოსმალეთის იმპერიას, როგორც პოლიტიკურ ერთეულს, არ გააჩნდა სიცოცხლისუნარიანობა. ბულგარელების, სომხებისა და ბერძნების სეპარატისტულმა საქმიანობამ, ისევე როგორც, მუსლიმური ჯგუფების, როგორც იყვნენ ალბანელები, არაბები და ქურთები, საფრთხეს უქმნიდნენ იმპერიის სტაბილურობას (Gábor Ágoston and Bruce Masters, 2009: 7).

გარდა ამისა, ეს პერიოდი ხასიათდება მუდმივი არასტაბილურობით, რაც გამოწვეული იყო პრემიერ მინისტრისა და დიდი ვეზირის პოსტების გადალაგებით. ამ ყოველივემ დასაბამი მისცა შემდგომ პერიოდში შექმნილ გაურკვევლობებსა და მძიმე პოლიტიკურ ვითარებას. ისმაილ ჰამი დანიშმენდის ცნობით, 1871 წლიდან 1882 წლამდე ოსმალეთის იმპერიამ 23 დიდი ვეზირი შეიცვალა, რაც უზომოდ დიდი რიცხვია 10 წლის განმავლობაში (Danışmend. I, 1971: 85).

მიუხედავად იმისა, რომ აბდულჰამიდის რეჟიმი გამოირჩეოდა მისი ავტორიტარული პოლიტიკითა და მოქმედებებით, სულთან ასევე ხელს უწყობდა ინფრასტრუქტურულ და კულტურულ მოდერნიზაციას. აბდულჰამიდის მმართველობის დროს ოსმალეთის ბიუროკრატიაში შეიძინა რაციონალური და ინსტიტუციური მახასიათებლები, სადაც საჯარო სამსახურში დაშვება და დაწინაურება ობიექტური კრიტერიუმებით ხდებოდა. აბდულჰამიდმა შექმნა სამთავრობო სკოლები ბიჭებისა და გოგონებისთვის მთელს იმპერიაში. განახორციელა რკინიგზის მშენებლობა უცხოური კაპიტალის მხარდაჭერით. დაიწყო შორეული პროვინციების დაკავშირება დედაქალაქთან და გააფართოვა ტელეგრაფის ხაზები, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო ადმინისტრაციული მეთვალყურეობა ალბანეთიდან იემენამდე. მისი მმართველობის დროს განხორციელდა სასამართლო სისტემის რეფორმა. ასევე მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ლიტერატურის ხელმისაწვდომობა. დასავლური ლიტერატურიდან გაკეთდა ახალი თარგმანები. გაიზარდა წიგნების ბეჭდვა, ოსმალურმა პოეზიამ და პროზამ შეიძინა ამქვეყნიური ინდივიდუალისტური თვისებები. ამ ცვლილებებმა დიდი გავლენა მოახდინა ახალგაზრდებზე, რამაც გამოიწვია დასავლური ორიენტაციის თაობის გაჩენა, რომელიც უკმაყოფილო იყო ავტოკრატით და კონსტიტუციურ მონარქიას ითხოვდა. ახალგაზრდა თურქების ოპოზიცია, სწორედ, ამ თაობიდან მოდიოდა. აბდულჰამიდის მიერ მოდერნიზაციის მცდელობებმა საბოლოოდ ჩაუყარა საფუძველი თანამედროვე თურქეთს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

სანიკიძე. გ, ალასანია. გ, გელოვანი. ნ., (2011). *ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.-XXI ს.-ის დასაწყისი)*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი.

- Karpat, Kemal H. and Zens, Robert W. (2003). *Ottoman Borderlands: Issues, Personalities, and Political Changes*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Korkut, H. (2016). *Critical Analysis of The Ottoman Constitution (1876)*. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, Vol. 9, No. 1.
- Shaw, Stanford J. & Shaw, Ezel Kural. (2005). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
- The Ottoman Constitution (23 December 1876). (2005). Source: Boğaziçi University, Atatürk Institute of Modern Turkish History. <https://ata.bogazici.edu.tr/>
- Celeleddin, M., Hakikat, M. III, *Zabtt Ceridesi*, II. *Levant Herald*, 20, 21 February 1878; Devereux.
- Çağlar, B. (2021). *Turmoil in the Capital: British Publication Alarmed the Hamidian Regime*. *Belleten*, Nisan 2021, Cilt: 85/Sayı: 302.
- Çetinsaya, G. (2019). *Sultan Abdülhamid II's Domestic Policy: An Attempt at Periodization*. *Abdülhamid II And His Legacy - Studies in Honour of F. A. K. Yasamee*. The Isis Press Istanbul.
- Danişmend, I. (1972). *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, vol 5 (Istanbul: Türkiye Yayınevi).
- Inal, Son Sadrazamlar, II, 1002.
- Zabtt Ceridesi* II, 401; tr. by Devereux.